

# SİYASÎ İLİMLER VE HUKUK

## BİZANS DEVLETİ

(395 - 1453)

Yazan : Prof. Dr. Hâmit Sadi SELEN

Bizans Devleti Doğu Akdenizde bin yıldan fazla hüküm süren bir İmparatorluktur. Aynı bölgede önce Roma İmparatorluğu, Bizanslılardan sonra da Osmanlı İmparatorluğu hüküm sürmüştür. Bu arada Bizans İmparatorluğu devlet ve medeniyet bakımından bir takım hususiyetler gösterir ki, bu yazımızla onu belirtmeğe çalışacağız. Bir İmparatorluğun siyasî bünyesi incelenirken her şeyden önce; hâkimiyetin kuruluşu, idare merkezi ve hudutları, tabiiyeti altına aldığı memleketleri birleştirme şekli nihayet meydana getirdiği medeniyetin mahiyeti araştırılır. Şimdi biz de bu sırayı gözeterek Bizans İmparatorluğunun hususiyetlerini belirtelim.

Her şeyden önce şu noktaya işaret edelim ki "Bizans Devleti" tâbiri yenidir. Bu ad, humanistlerin icadı olup İmparatorluk yaşadığı müddetçe kendine Bizans devleti dememiştir. Onun resmî adı "Roma Devleti" idi. Türkler ve İslâmlar ise sadece "Rum" demekte idiler. Fakat sonraları Avrupalı âlimler ona İstanbulun eski adıyla "Bizans Devleti" dediler.

### Bizans Devletinin Kuruluşu :

Bilindiği gibi Bizans Devleti kendi kendine vücut bulmuş, hususî kanunlarla teşekkül etmiş bir devlet değildir; o büyük Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasıyla meydana gelmiştir. Ülkenin hudutları tamamiyle Roma İmparatorluğundan intikal ettiği gibi idare, hukuk, din... gibi kültür unsurları da hep Roma İmparatorluğu son devrinin mirasıdır. Zamanla bu miras geliştirilmiş, bölgenin hususiyetleriyle şahsiyet kazanmıştır.

Bu bakımdan Bizans Devleti ile aynı toprakların üzerinde kurulmuş olan Osmanlı Devleti arasında bariz bir fark göze çarpar. Osmanlı İmparatorluğu müteşebbis ve savaşkan bir milletin istiklâl ve yayılma hareketiyle vücut bulmuş olup devletin merkez ve hudutları, kanun ve



müesseseleri ter ve kan dökerek elde edilmiştir. Bizansın kuruluşu ile Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu arasında hiç bir benzerlik yoktur.

Bununla beraber İmparatorluğun ikiye ayrılması belli bir muahede ile muayyen bir zamanda vukua gelmiş değildir. İmparatorluğun en ziyade genişlediği bir devirde, milâttan sonraki asırlarda başlamış olan ikilik prensibinin bir neticesi idi. Bu prensip geniş İmparatorluğu bir takım tâli hâkimiyetlere ayırmayı hedef tutmuyor. Belki kuzeyden ve doğudan gelen yabancı istilâlara karşı ülkeyi korumak gayesine dayanıyordu. Esasında bu bir askerî tedbirdi, her bölgenin müdafaasını kendi halkına ve mahallî kumandanlara bırakmak düşüncesi bunda âmil oluyordu.

Bundan dolayı başından beri bu ayrılma devlet birliğinin, kanun ve müesseselerin ayrılması değildi. Batı Roma mevcudiyetini korudukça böyle bir şey hatıra gelmiyordu. Doğu Roma daha zinde ve daha kuvvetli olduğu zamanlar Batı Roma'ya vasilik ediyordu. Fakat Batı Roma yıkılınca, Doğu Roma yalnız başına kaldı. Bu sebeple, Bizans Devletinin kuruluşu için muayyen bir tarih göstermek de pek doğru olmaz.

#### **İstanbul'un Devlet Merkezi oluşu :**

Bizans Devletinin başlangıcı için en mühim hâdise İstanbul'un devlet merkezi olmasıdır. Roma İmparatoru Konstantin M.S. 330 yılından itibaren bu liman şehrini devlet merkezi olarak yeni baştan inşaya başladı. Bilindiği gibi Romadaki Senato (Ayân Meclisi) nin devlet üzerinde büyük nüfuzu vardı. Bu kurulun vakitli vakitsiz halkı coşkunluğa sevk etmesi idareyi güçleştiriyordu.

Bu durum karşısında, saltanat haklarını genişleten hükümdarlar, bulundukları yeri hükümet merkezi olarak kabul ettirmişlerdi. İspanyalı bir nefer olduğu halde hükümdarlığa kadar yükselen büyük Konstantin, idare teşkilâtını yeni esaslara göre tanzim etmek gayesiyle ikamet yeri ve devlet merkezi olarak İstanbulu seçti. Böylece senatodan uzak bir yerde, kendi kurduğu bir şehirde devleti idare edecek, senatonun ve ordunun nüfuzundan kurtularak halka istinat eedcekti. O esnada bütün şiddetiyle memlekete yayılan hıristiyanlığı da devlet dini olarak kabul edip halkın sevgisini kazanacaktı.

Devlet merkezi olarak İstanbulun seçilmesinde çok isabet vardı. Yeni merkez kısa bir zamanda Romayı geçmiş, Akdeniz âleminin parlak bir şehri olmuştu. Orta Çağın sonlarına kadar en büyük ticaret ve endüstri şehri, devrinin en yüksek medeniyet merkezi, ilim ve sanat kaynağı olmuştu.

Bu büyük gelişme, mevkiinin fevkalâdeliğinden, deniz ve kara yollarının birleştiği bir yerde, Haliç gibi mükemmel bir tabii limanın ya-



nında bulunmasından ileri geliyordu. Bu şehrin bir hususiyeti de, sur inşasına çok elverişli olmasıdır. Bu üç köşe Yarım Adanın, yalnız bir köşesi karaya bitişiyordu. Aynı zamanda, Boğazları kapamak suretiyle denizden müdafaası da kolaydı.

Büyük Konstantin, ömrünün sonuna kadar İmparatorluğu buradan idare etmiş, şehire kendi adını vermişti. Bundan sonraki imparatorlar da şehri geliştirmekte devam etmişlerdir. 413 de İkinci Teodosiyos'un inşa ettirdiği büyük surların bakiyesi bugün de mevcudiyetini muhafaza etmektedir. Bu tesislerle İstanbul, Orta Çağın fethedilemez bir şehri olmuştu. Bir çok defalar muhasara edilmesine rağmen şehir işgal edilememiştir. Yalnız 1204 de Haçlılar, o da dahilî ihtilâflar sayesinde şehre girebilmişlerdir. Sekiz asır, bu metropol taciz edilmeden ölçüsüz servetlerin biriktiği bir yer olmuştur.

Fakat Bizans Devleti, yeni Romanın, yani İstanbulun yeni baştan kuruluşu ile değil, I. Teodosiyos'un 395 de İmparatorluğu kati surette ikiye ayırması ve hudutları tesbit etmesi ile belirir. Bununla beraber, üçüncü bir hadise olarak, Batı Romanın çökmesi de bu ameliyeyi katileştirir.

#### **Bizans Devletinin Hudutları :**

Akdeniz, kavimler ve medeniyetler için birleştirici olduğu kadar, ayırıcı bir faktördür. Cebelitarık - Kıbrıs mihveri güneydeki hâmi ve sâmi kavimlerle kuzeydeki Turanî ve Arî kavimleri birbirinden ayırır. Bu deniz bir çok devletler için tabîî bir hudut olmuştur. Yalnız Roma İmparatorluğu, Karadenizin kuzey kıyıları hariç, bütün kıyıları çevirmekte ve bu denize tamamen hâkim bulunmakta idi. Fakat ilk zamandan itibaren Akdeniz havzasının doğu ve batı kısımlarında bir ayrılma temayülü görülür.

Ayrılma hududu İtalya, Sicilya hattı gibi meskûn yerler üzerinden değil; büyük Sidra Körfezi, Yunan Denizi ve Güney Adriyatik gibi adasız denizler üzerinden geçer. Büyük İskender zamanındanberi, Hellenistik Doğu ile lâtinleşmiş Batı arasında deniz hududu burası idi. Karadaki hudut, Arnavutluk ve Karadağın sarp arızalarını takip etmekte, sonra Sava üzerinden Tuna'ya, oradan da Karadenize varıyordu. Bu hudut, lisan hududuna pek uymaz. Çünkü Rumca ancak daha şarkdaki Drina nehrine kadar sokulabilmisti. Buna mukabil Balkan Yarımadasının kuzeyinde Romen kolonizasyonu dolayısıyla başka diller ve lâtince yayılmıştı.

Diller ve kavimler, Doğu ve Batı ayrılışı için pratik bir ölçü olamadı. Bu ayrılış daha ziyade arızalara ve münakale şartlarına dayandı. Bosnanın



doğusunda zengin Yenipazar ovası, nehir yolları ve işlek caddelerle, Bizans'ın iki büyük merkezine, Selânik ve İstanbula bağlanıyor. Buna mukabil, Balkan Yarımadasının kuzeybatı köşesi, Dinarikler üzerinden Adriyatığa bağlı bulunuyordu. Umumiyetle buradaki kara hududu, münakaleyi güçleştiren tabii bir hudut idi.

Devlet hududu olarak, nehir boyları çok elverişli idi. Tuna nehri ni güneyde dik bir kıyı takip ediyor; burada sıralanan kaleler, kuzeydeki bataklık kıyılara karşı mükemmel bir müdafaa hattı vücuda getiriyordu. Tuna boyu, onu müteakip kolay aşılamayan Balkan dağları, Romalılar zamanında olduğu gibi, Bizans devleti için de hudut vazifesini görmüştür. Böylece Balkan Yarımadasının büyük bir kısmı Bizans Devletinde kalıyordu. Aynı zamanda, Kırım Yarımadasının güneyi de Bizans'a aitti.

Anadolu ve Suriye'nin tamamı, Irak'ın kuzey batısı, Bizans ülkesine dahildi. İran hududu, Çoruh ağzından başlıyor, Doğu Anadolu'dan geçerek, Diyarbakır ve Mardin'in doğusuna varıyordu; sonra, Akdenize giden Kervan yolunu takip ediyor, Hapur Çayı üzerinden Fırat'a, oradan sonra çölü aşarak, Akabe Körfezine varıyordu. Birinci Şelâleye kadar Mısır ülkesi, Bingazi ve Libya'da hududa girmiş bulunuyordu.

Böylece Bizans ülkesi, Doğu Akdeniz etrafını bir yarım ay gibi çevirmekte idi. Büyük İskender zamanında durum böyle olduğu gibi, 16 ncı asırda Osmanlı İmparatorluğu da bu şekli almıştı. Fakat, Bizans İmparatorluğu hiç bir zaman, Osmanlı İmparatorluğu kadar genişleememişti. Bizans İmparatorluğunun mesahası, beşinci asır başında ancak 2,5 milyon km<sup>2</sup> ye nüfusu da 40 milyona yaklaşmış bulunuyordu. Bizanslılar, Romalılardan devir aldığı bu hudutları, hâkimiyeti müddetince aynen muhafazaya çalışmış ve onu genişletmeyi düşünmemiştir.

### **Etnik Yapı ve Devlet Anlayışı :**

Bu İmparatorluk birinci derecede deniz kuvvetine dayanmakta idi. Doğu Akdenizin birliğini korumak ancak denizden mümkün oluyordu. Bizanslılar onbirinci asıra kadar deniz hâkimiyetini ellerinde tuttular; bundan sonra üstünlük İtalyan şehir devletlerine, Venedik ve Cenevizlilere geçti. Düşmanların denizden yaptığı kücumlar daima daha etkili oluyordu. İmparatorluğun esas halkını yumuşak bir iklime sahip kıyı boyu sakinleri teşkil ediyordu. İç kısımlara gidildikçe dağ ve orman halkı ile göçebeler imparatorluk için daimî bir tehlike unsuru idiler.

İdaresi altında topladığı memleketler arasında, manevi bir birlik meydana getirmek, değişiklik gösteren ırk ve âdetlerin fevkinde müşterek bir idare sistemi kurmak imparatorlukların fonksiyonu icabıdır. Bu



imparatorluk umumî hatlariyle, Karadeniz de dahil, Doğu Akdeniz etrafındaki memleketleri birleştiriyordu. Bu geniş ülke içinde beraber yaşayan kavimlerin sayısı yirmiyi buluyordu. Bundan dolayı, dil ve din bağlarının büyük ehemmiyeti vardı.

Ticaret ve yazı dili olarak, Yunancanın yeni bir şekli, yani Rumca yayılmış bulunuyordu. Roma hâkimiyeti bile bu bölgede halkı Lâtinleştirme siyasetini güdemiyerek, ister istemez Yunan dilinin yayılmasına yardım etti. Rumca konuşan ve yazanlar da, İmparatorluğun yüksek sınıfından sayılıyordu. Hele, yedinci asırda Rumca resmî dil olarak kabul edildikten sonra, bu dil bütün ülkeye yayıldı. Fakat halkın büyük bir kısmı, çeşitli diller konuşmakta devam ediyordu.

Bizans'da hâkimiyeti elinde tutan sınıfın, etnik bünyesi hakkında pek az bilgiye sahip bulunmaktayız. Yakın zamana kadar, ilim âleminde eski Yunan medeniyetine çok yüksek bir paye verilmekte, Bizans medeniyeti ve siyaseti geri bir şekilde gösterilmekte idi. Eski Yunanlıların, büyük bir medeniyet hamlesi meydana getirdikten sonra tarih sahnesinden çekilmiş oldukları, bugün yaşayan Yunanlıların daha ziyade Orta Çağda Balkan Yarımadasına inen, İslâv kavimleri karışığı, melez bir kavim olduğu ileri sürülmekte idi.

Bu halkın Hellen, Attik, Hellenistik, Roma, Bizans ve yeni Yunan gibi kültür safhalarından geçerken millî bünyesinin de esaslı değişikliklere uğradığı şüphesizdir. Fakat bu seyir esnasında etnik bağların tamamıyla kopmuş olduğu iddia edilemez. Asırlarca Romalıların hâkimiyeti altında kalan Yunan âlemi büyük bir istihaleye uğradı. Bin yıl devam eden Bizans İmparatorluğu da, bir çok yerli ve muhacir kavimlerle karışmasına sebep oldu. Bu karışmada Türk ve İslâvların hissesini, yeni Rumcadaki Türk ve İslâv kelimelerinin miktarı ile ölçebiliriz. Şimdiye kadar yapılan araştırmalarda, İslâv dillerinden ziyade, Türk dillerinin büyük tesiri görülmüştür.

Birleştirici bir bağ olmak bakımından, din daha önemli idi. İbadet dili Türkçe olarak, Hristiyan Türklerin Yunan âlemine nasıl katıldıklarını, son zamana kadar yaşayan artıklariyle yakından tanımaktayız. Gittikçe şiddetlenen mezhep ayrılığı ile beraber, Yunan ve Şarklı zihniyeti onu son zamanlara kadar, Batının Lâtin ve Cermen dünyasından uzak tutmuştur. Bunun neticesi olarak, Doğu Roma'da devlet anlayışı da farklı idi. Batı Roma barbarlaşırken, Doğu Roma da şarklılaşıyordu.

Roma İmparatorluğu esasında bir memur devleti idi, bürokratik bir teşkilâta dayanıyordu. Romanın batıdaki varisleri olan Cermen devletleri ise, müstakil prensler ve beyler tarafından idare ediliyordu. İm-



paratorluk muayyen bir bölgenin idaresini kaydü hayat şartıyla, bir beye devir ve emanet ederdi; o da Hükümdara yalnız asker vermekle mükellefti. İhtilâf vukuunda hükümdar, bu beyleri azledemezdi.

Buna mukabil Doğu Roma'da, Bizans'da hükümdar, devleti tayin ve azledebildiği memurlarla idare ederdi. Otorite daima bir şahısta toplanmakta idi. İmparator, hem Devletin, hem kilisenin reisi, mukaddes bir şahıs olarak mülâhaza edilmiştir. Her ne kadar şeklen Romada olduğu gibi bir âyan meclisi kurulmuşsa da, hiçbir zaman selâhiyetleri paylaşmamıştır. Bu bakımdan daha ziyade İran ve İslâm İmparatorluklarına benzer. İslâmlıkta Hükümdarlık ve Halifeliğin bir şahısta birleşmesi gibi, Bizans İmparatoru da aynı zamanda kilisenin başı idi.

Halbuki, Batı Dünyasında bu iki otorite birbirinden ayrılmış ve daima gizli veya açık mücadele halinde kalmıştır. Orta çağdaki hâkim zihniyete göre, hâkimiyet ilâhi devletin bir modelidir. İlâhi devlet ise bir tek irade, ilâhilik iradesi hâkimdir. Yer yüzündeki devlet de, ilâhi devletin kopyesi olduğuna göre, aynı manzarayı gösterecektir. Otorite ne şekle girerse girsin, tamamiyle insanlara bırakılmış bir kuvvet sayılmıyordu. Değişmeyen bu devlet telâkkisi ve kadere inanış, İmparatorluğun yıkılmasında da rol oynamıştır.

### **Ekonomik Yapı, Deniz ve Kara Ticareti :**

Bizans Devleti de, Roma gibi birinci derecede, deniz hâkimiyetine dayanmakta idi. Fakat kuruluşu esnasında karadan vaki olacak istilâlara karşı ülkenin müdafaası ehemmiyetli idi. Çünkü, Doğu Akdenizin kara hudutları daha geniştir. Buralarda en kuvvetli akınlar, Türk ve İslâvlar tarafından yapılmıyordu. Tarihî bir göç yolu olan Güney Rusya ovalarından, bir çok Türk ve İslâv akınları gelip Tunaya dayanıyordu. Bilâhare Doğudan gelen Arap akınları bunlara katıldı.

Bu İmparatorluk birinci derecede deniz kuvvetine dayanmakta idi. Doğu Akdenizin birliğini korumak ancak denizden mümkün oluyordu. Bizanslılar onbirinci asra kadar deniz hâkimiyetini ellerinde tuttular, bundan sonra üstünlük İtalyan şehir devletlerine, Venedik ve Cenevizlilere geçti. Düşmanların denizden yaptığı hücumlar daima daha etkili oluyordu. İmparatorluğun esas halkını yumuşak bir iklime sahip kıyı sakinleri teşkil ediyordu. İç kısımlara gidildikçe dağ ve orman halkı ile göçebeler imparatorluk için daimî bir tehlike unsuru idiler.

Umumiyetle kara hudutları büyük nehirler, geniş çöller ve yüksek dağlarla çevrili olduğundan, istilâları durdurmak pek güç olmuyordu. Fakat denizlerde kuvvetli düşmanların peyda olması ve onların yaptığı hücumlar, hususiyle devlet merkezi üzerinde daha etkili olmuştur.



Bizans donanmasına, önce Vandal ve Gotların, sonra da yedinci asırda arapların donanması karşı çıktı. Fakat onbirinci asra kadar Bizanslılar muvazeneyi korudu. Bundan sonra İtalya şehir devletlerinin bilhassa, Venedik ve Cenevelilerin deniz kuvvetleri ortaya çıkıp Akdenizde üstünlüğü ele almasıyla durum tamamiyle değişti. İmparatorluğun, deniz hâkimiyetini kaybetmesi, devletin çökmesiyle neticelendi.

Bizans Devleti için aynı zamanda kara ticareti büyük ehemmiyet taşıyordu. İç ve ön Asyadan, Hint'ten, İç Afrikadan gelen büyük ticaret yolları topraklarından geçerek denize varıyordu. Bu yollar komşu memleketlerin İmparatorluk ülkesine göz dikmesine sebep oluyordu. Mezopotamya-Suriye yolunu Farslar kontrol etmek istiyorlardı. Türkler de Güney Kafkasya ve Anadolu yollarıyla ilgileniyorlardı. Arap istilâsı, Güney ticaret yollarını devirdiği zamanlar, Karadeniz üzerinden gelen yollar işlemekte devam ediyordu. Bu vesile ile Orta Asya Türk devletleriyle daima dostça münasebette bulunuyordu.

Umumiyetle mülâyim bir iklime sahip olan sahil boyu sakinleri İmparatorluğun esas halkını teşkil ediyordu. Buna mukabil iç kısımda, Balkanların ormanlık yerlerinde güney İslâvları, Sırlar ve Bulgarlar, Doğudaki steplerde ve Anadolu yaylalarında, Turani ve Ari kavimler ve Türkler bulunuyordu. Hristiyanlık bütün ülkeye yayılmış olmakla beraber, sahil halkı ile iç memleket halkı arasında karakter ve yaşayış farkı pek barizdi. Kuzeyde uzanan dağlar kuşağında, Güneyde uzanan çöller kuşağında da tabiat şartları başkalaşıyordu. İslâmîliğin zuhuru ile Güney kısmı, Suriye ve Mısır da dahil olmak üzere kısa bir zamanda İmparatorluktan ayrıldı.

Bizansın bütün mevcudiyetiyle sarıldığı hristiyanlık, tabiiyetinde bulundurduğu kavimler arasında manevi bir birlik temin edemedi, din ve mezhep ihtilâfları asırlarca sürdü. Birlik yalnız Batı Roma'ya ve barbarlara karşı idi. Hristiyan sulhü, Roma sulhünün yerini tutamadı. İmparatorluk vahdetini, meydana getirdiği şiddetli ceza organizasyonu ve onun vazifeli ordusu ile temin ediyordu. Bu ordu, barbarların başıbozuk kuvvetlerine karşı iyi işleyen bir kuvvetti.

Bizans Devleti Romalılardan devir aldığı tabii hudutlarını muhafazaya ve onu hiçbir zaman aşmamaya çalışmıştır. Yalnız bir defa onbirinci asırda Doğu Anadoludaki hududunu genişletmek teşebbüsünde bulunmuş fakat onun bu teşebbüsü bütün Doğu Anadoluyu kaybetmekle neticelenmiştir.

Bizans Devletinin Kuzeye karşı hudutlarını asırlarca koruması, orta çağın en ileri tahkim sanatı ve kuvveti sayesinde olmuştur. Bütün tehlikeli hudutlar sur ve hisarlarla müdafaa ediliyor, geri çekilmek icap



ettiği zaman da geriye yeni bir sur yapıyordu. Bütün büyük şehirler kat kat surlarla çevrili idi. Gerek değişmez hudut prensibinde, gerek şehirleri surla çevirmek hususunda, Osmanlılar Bizanslıları takip etmemiştir. Mütemadiyen İmparatorluk hudutlarını genişletmişler, Hellenistik, Roma ve Bizans devrinden kalma şehir surlarını yalnız hudut boylarındaki şehirlerde muhafaza etmişler, ülkelerini kendi haline bırakmışlardır. Müdafaasına ehemmiyet verdikleri hudut boylarında yeniden kale ve sur inşa etmişlerdir.

Bizans Devleti, devrinin en büyük şehirlerine ve ileri bir tekniğe sahip bulunuyordu. Aynı zamanda ekonomik bir merkez olan İstanbul'da esirler ve serbest işçilerin çalıştığı imalâthaneler ve tersaneler bulunuyordu. Zaman zaman tahribata uğramakla beraber Selânik, Efes, Antakya, İskenderiye gibi eski büyük şehirler mevcudiyetlerini muhafaza ediyordu. Buralarda yaşayan halk büyük servet toplamış, böylece zengin bir sınıf meydana gelmişti.

İmparatorluğun dağılıp devrinde, son kalan şehirler de eski Yunan şehir devletleri gibi kendi başlarının çaresine bakmak yolunu tuttular. Selânik, Trabzon, nihayet hükümet merkezi İstanbulun akibeti bize bunları vuzuhla gösterir.

### **Bizans Medeniyeti ve Hâkimiyetinin Çökmesi :**

Bizans İmparatorluğunun tarihi bize, siyaset ve iktisat bakımından kendi âleminde yaşamaya elverişli bir bölgeyi tanıtır. Uzun süren tarihinde Bizans Devleti her tarafa dil, din, teknik ve sanat gibi kültür unsurları dağıtmış fakat kendi dışarıdan pek az bir şey almış ve dünya ile alâkasız yaşamıştır. İslâm âlemi bir kısım teknik ve mimarî şekilleri, belki de bazı siyasî müesseseleri, fakat bilhassa eski Yunanlılara ait ilimleri Bizanslılardan almıştır. Vahşi İslâm dünyası ise dini ve bütün yüksek kültürü Bizanslılardan öğrenmiştir.

Bizanslılar bütün varlıklarını Hellenizme ve Roma medeniyetine borçludur. Fakat mimarî ve mozaik gibi sanatlarda bazı hususiyetler göstermiştir. Fakat Bizans eserleri devlet merkezi ile Selânik, Antakya gibi bazı büyük şehirlere inhisar etmiştir. Halbuki daha kısa bir zaman süren Roma ve Osmanlı hâkimiyetleri ise daha geniş bir sahada daha çok eserler ve tesisler bırakmıştır.

Bizans devletinin uzun tarihi ve kendi âleminde yaşayış ona istiklâl ve şahsiyet temin etmiş ise de yıkılmasını da kolaylaştırmıştır. İslâmlık ortaya çıkıncaya kadar Doğu Akdenizde Bizans Devleti ile boy ölçüşecek bir hâkimiyet yoktu. Onun ebedî bir rakibi, ayrı bir hâkimiyet sahasında gelişmiş olan İran İmparatorluğu idi. Denizle ilgisi az olan



bu vahalar birliği farklı bir kültüre sahip idi. Onun hâkimiyet sahası başka idi.

Bir dünya haritasına baktığımız zaman, eski dünyanın batı kısmında Akdeniz havzasıyla Ön Asyada geniş ve devamlı üç hâkimiyet sahası göze çarpar. Bunlardan biri, merkezi Mezopotamya olmak üzere Ön Asya'dır. Eski çağlarda Asur ve Fars, Orta Çağlarda İslâm ve bir kısım Türk İmparatorlukları buradan yayılmıştır. İkincisi merkezi İstanbul olmak üzere Doğu Akdenizdir. Bizans ve Osmanlı İmparatorlukları buradan yayılmıştır. Üçüncüsü de merkezi Roma olmak üzere Batı Akdenizdir. Roma İmparatorluğu da buradan yayılmıştır.

Bizim burada bahsettiğimiz Doğu Akdeniz bölgesi, Bizans İmparatorluğu ülkesi eski devirlerde diğer hâkimiyet sahalarının istilâlarına uğramışsa da onlardan daha devamlı bir hâkimiyet sahnesi olmuştur. Bizans Devleti uzun müddet bu coğrafî durumdan faydalandığı gibi bu hakikatı idrak eden Osmanlılar da bu durumdan faydalanmayı bilmişlerdir.

Doğu Roma, yani Bizans Devleti, Batı Roma ile münasebeti kestikten sonra onun tekâmülü ile alâkadar olmamıştır. Barbar istilâsına uğradıktan sonra hiç bir suretle onun gelişiğine inanmamıştır. Haçlı Seferleri esnasında umumiyetle deniz ve kara ticareti gerilemiş, bir çok sahalar onlara terk edilmişti. Bizans kendini daima üstün gördüğünden Garpten aldığı şeyler pek azdı.

Karşılıklı anlaşmazlık, aradaki manevi uçurum, dindeki anlayış ve dünya görüşü farkı, hususiyle dil ayrılığı aradaki münasebeti büsbütün gevşetmişti. İnkiraz esnasında Batıya yeni bir sanat hareketi ve eski Yunan felsefe ve bilgisini götürdü. Fakat o, Batının fikir ve sanat âleminden yine de bihaberdi.

Batı Akdenizde Lâtin âlemi Orta Çağ başında hâkimiyet ve kültür sahasını çok farklı bir coğrafî muhitte, Orta ve Batı Avrupaya yayarak kendine tamamiyle yeni ve ayrı bir gelişme yolu çizdi. Buna mukabil Doğu Akdeniz İslâmlığın ve Türk hâkimiyetinin nüfuzu altına girdi. Bizanslılar gibi ilk zamanda Osmanlılar da Batıdan bir şey öğreneceklerine, dolayısıyla Avrupanın olgunluğuna, inanmıyordu. Fakat endüstri çağının inkişafından sonra Batı medeniyetindeki büyük gelişme bu bölge halkınca da takdir edildi.

Bugün, Doğu Akdeniz bölgesi bir takım millî devletlere ayrılmıştır. Bu devletler arasında nasıl bir bağ kurulacağını ancak zaman gösterecektir. Siyasî coğrafyada dünya birliğine esas olmak üzere iyi işleyecek bölge anlaşmaları üzerinde fikir yürütmek çok cazip bir konudur. Bu bakımdan Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarının siyasî ve iktisadî bünyesini bir örnek olarak incelemekte büyük fayda vardır.



## HÜLÂSA

Hülâsa, Bizans İmparatorluğu kendisinden önce aynı bölgede hüküm süren Roma İmparatorluğu ile, kendisinden sonra vücut bulan Osmanlı İmparatorluğundan farklı bir devlet bünyesine sahiptir. İlk hususiyet bu devletin kuruluşunda görülür. Bilindiği gibi Bizans Devleti bir milletin, bir hâkimiyet birliğinin teşebbüsü ile ortaya çıkmış bir Devlet değildir. O büyük Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasıyla meydana gelmiştir. Hudutlar, Devlet merkezi, idare teşkilâtı, hukuk ve din gibi kültür unsurları hep Roma İmparatorluğunun mirasıdır.

Bu devlet için en mühim hadise büyük Roma İmparatorluğunda İstanbul'un ikinci bir Devlet merkezi olarak seçilmesidir. İstanbul'un yani eski Byzantium'un Devlet merkezi olarak seçilmesinde büyük bir isabet vardı. Burası deniz ve kara yollarını kontrola daha elverişli nokta olmakla beraber o zamanın müdafaa şartlarına da çok uygun bir yerdi. Başlangıçta bütün Roma İmparatorluğunun merkezi olarak kurulmasına rağmen ancak Doğu Akdenizin hâkimiyetini elinde tutabilmişti. Kısa bir zamanda devrinin en büyük kültür merkezi, ticaret ve sanayi şehri haline gelmiştir. Hele V inci asırda Batı Roma'nın yıkılması üzerine Akdeniz havzasının en büyük merkezi olmuştu.

Akdeniz Devletler ve Milletler için birleştirici olduğu kadar ayırıcı bir faktördür. Yalnız büyük Roma İmparatorluğu aşağı yukarı bu denizin bütün kıyılarını çevirmekte idi. Fakat ilk zamanından itibaren Doğu ve Batı kısımlarında bir ayrılma temayülü vardı. Bu ayrılışın, dolayısıyla Doğu Roma'nın hudutlarını lisanlar ve meskûn yerlerden ziyade zengin denizler ve arızalar çiziyordu. Büyük Sidra Körfezinden başlayarak Yunan Denizi ve Güney Adriyatik gibi adasız denizlerden ve Balkan Yarımadası üzerindeki sarp dağlardan geçiyordu.

Doğu Roma ülkesi devamlı surette Balkan yarımadasının büyük bir kısmını Anadolu ve Suriye'nin tamamını ve Mısır'ı ihtiva eder; Doğu Akdeniz etrafını bir yarım ay gibi çevirirdi. Büyük İskender zamanında da Osmanlı İmparatorluğu devrinde de esas itibariyle durum böyle idi. Fakat Bizans Devleti hiç bir zaman Osmanlı İmparatorluğu kadar genişliyememiştir.

Bu İmparatorluk derin ve adasız denizler, büyük nehirler, yüksek dağlar, ıssız çöllerle çevrili hudutlarını sonuna kadar muhafazaya çalışmış, hiç bir zaman onları aşmayı düşünmemiştir. Bu hudutlar için de Kuzeyde bir dağlar ve yaylalar kuşağı, Güneyde de Çöller ve vahalar kuşağı, iki ayrı tabii muhit halinde uzanmaktadır. Bin yıllık İmparatorluk tarihinin ilk yarımında islâmlığın zuhuru ile Güney parçası, ikinci ya-







previously, and from the Ottoman Empire which came to power afterwards. The first difference may be depicted in the foundation of this Empire. The Byzantine Empire did not come into existence through the endeavours of a nation or of a power group. It was created as a result of the division of the Great Roman Empire. Thus, its boundaries, capital, administration, law and religion were inherited from this Empire.

The most important event in the history of this State was the selection of Istanbul as a second capital for the Roman Empire. The selection of Istanbul, or Byzantium, as a capital proves a great insight, because it was not only situated so that both sea roads and land roads could be well controlled, but was also so situated as to suit the conditions of defense of the time. It was founded to serve as the capital of the whole Roman Empire. But it only could hold the Eastern Mediterranean power. However, within a very short time Byzantium became the center of culture, commerce and industry of the era. Later in the fifth century, after the fall of the Western Roman Empire it flourished into being the largest capital in the Mediterranean area.

The Mediterranean sea is both a uniting and also a dividing factor for the nations and states of the area. At one time, the Roman Empire alone, was surrounding the coasts of this sea. But even from the very beginning the East and the West had a tendency towards independence from each other. This feeling of independence was not only the result of different languages and differently inhabited areas, but it was the result of geographic conditions and open seas. The boundaries of the Roman Empire started from the Gulf of Sidra and ran over the Greek Sea, Adriatic Sea, and the mountaneous Balkan peninsula, Asia Minor, Syria and Egypt, forming a semi-circle. The reign of Alexander the Great and also the Ottoman reign covered almost the same areas. However, the Byzantine Empire was never as large as the Ottoman Empire.

The Byzantine Empire has tried to preserve its boundaries of deep seas, large rivers, high mountains, lonely deserts, and has never thought of going beyond these. Within these boundaries, a belt of mountains and plains in the North and another belt of deserts and oases in the south ran parallel as two separate natural surroundings. During the first half of a thousand year of ruling, the Empire lost the southern part of the Realm with the outcome of Islamism, and its Northern part in the second half with the establishment of Turkish rule.

The Byzantine Empire relied on its sea power and maintained it until the XI. th century. However, after this period sea power was







A. Philippson, Das Byzantinische Reich als geographische Erscheinung.  
G. Z. 40. Jahrgang, 12 heft. 1934.

Bizans Devleti tarihine dair Türkçe eserler :

M. Arif, Osmanlı Tarihine Medhal, İstanbul, 1335 = 1918.

A.A; Vasiliev, tercüme eden : A. Mansel, Bizans İmparatorluğu Tarihi,  
Cilt : 1, İstanbul, 1943.

Ch. Diehl, tercüme eden : T. Bıyıklıoğlu, Bizans İmparatorluğu Tarihi,  
İstanbul, 1937.

---